

Mostanra már-már a Rákosi-időket idézi az igazodási kényszer

Závada Pál íróval beszélget J. Győri László

– *Amikor hallottam a Szabadság téri „gábrieles” emlékmű elleni tiltakozó megmozdulásokon beszélni, azt gondoltam, hogy a véleménye emlékezetkultúra-émlékezetpolitika ügyben különösen érdekes, hiszen a Kulákpréstől a Természetes fényig az egész eddigi életműve erről szól.*

– A fiam kamaszkorában azt mondta egyszer, hogy „apa, én nem is tudtam, hogy nálunk nem mindig volt Valentin-nap”. Pedig hát volt, csak egyszerű Bálint-napnak hívták, és nem emlegették a szerelmesek. Valahogy így vagyunk az emlékezetkultúrával, hiszen akkor mintha még nem is lett volna, amikor én ezekbe a munkáimba belekezdtem, sőt, amikor legutóbbi könyvemnek nekiláttam, legalábbis nem így hívtuk. És nem gondoltam, hogy az, amit csinálók, ha kész lesz, majd emlékezetpolitikai dimenziót is nyer – egy ilyen hazug szoborral a háttérben. Engem egyébként mindig is szenvedélyesen érdekelt a közelmúlt történelme, izgattak a személyes történelmek, a „saját idők nyomai” – mindez számomra érdekesítő volt, titokzatos, megfejtendő, fölfedezendő, ugyanakkor tele hazugsággal, eltagadással és szégyennel.

– *Mi egy évjáratba tartozunk, a hetvenes években jártunk egyetemre, ön szociológiára, én történelemre. Kutattam az emlékezetemben, de nem emlékszem a felnőtt életemből olyan időszakra, amikor a hatalom ilyen mértékben akarta volna kisa-játítani, elfoglalni a múltat, mint*

az utóbbi öt évben. Persze tudom, az ötvenes meg a hatvanas évek mások voltak, de a személyes életemből tényleg nem emlékszem hasonlóra. Ahogy arra sem, hogy a múltat a hatalom politikai csataterré változtatta volna.

– És mindez beszivárog az oktatásba és a kutatásokba is. Hatalmi szóval akarják megmondani, ki a szavahihető történész, és azt is, hogy mi a kizárólagos igazság. Miniszterelnökünk pedig személyesen igazít el minket, mit hogyan kell értenünk a múltunkat illetően, vagy egy szoborra tekintve. Nemrég Rozsnyón voltam, ahol a felolvasáson megjelent egy férfi, hamar kiderült, hogy Kurucinfón edzett eszméssel, aki közölte és jegyzeteivel bizonyította is, hogy elolvasta a könyvemet, de sok mindennel nem ért egyet. Hiába vetettem közbe, hogy ez regény, de ő azt kifogásolta, miért vettem át Krausz Tamástól azt a rágalmat, hogy miket műveltek a magyar katonák a Szovjetunióban, hiszen az hazug szovjet levéltári forrás, és így tovább. Az viszont tetszett neki, amit a lakosságcsere megelőző 1946-os kampány szlovák agitátorainak visszataszító – egyébként nemcsak magyarelles, hanem élesen antiszemita – szónoklatairól írtam. De akkor másutt pedig miért támadom én a magyarokat. És feltette a kérdést, hogy akkor én most kinek az oldalán állok. A szlovákokén? A zsidóknén? Mert amit én a zsidókról írtam, abba jobb, ha nem is megyünk bele. „Mért, maga

szerint tán a zsidók kéne hogy megmondják, hogy mi hogyan éljünk?” stb. Aztán azt bizonygatta, hogy a Felvidék magyar föld, ezért meg kellene állapítani világosan, végül is ki van itt otthon. Hiába felelte neki kórusban az egész terem, hogy mindnyájan itthon vagyunk, amilyen náció csak lakik itt, mind egyformán. Ő nem hagyta, hogy megingassuk, obskúrus szerzőktől név szerint idézett, és legtöbbit a Veritas intézetre és vezetőjére hivatkozott, valamint a Horthy-rendszer kiemelkedő érdemeire, a csendőrség erényeire. Szép példája volt ő a kormányzatilag támogatott és a mai szélsőjobbos eszmék felé erősen nyitott aktuális történelemfelfogás határokön is átnyúló érvényesülésének. Amikor szinte megkülönböztethetetlen, mely elemek tartoznak a kormánynak kedves történelemfelfogásba, és mi való a kurucinfős tébolyból. És ez a szemléleti eltolódás észlelhető már az oktatásban is, hogy érthetőbbé váljon a felnövekvő lurkók számára, miszerint a „magyar érdek” az elsőrendű, a mindenáron érvényesítendő a szomszédok, az EU vagy az USA érdekeivel szemben, és ezért ezekkel az idegenekkel – akik úgy, mint a múltban, ma is ki akarnak babrálni velünk – föl kell hogy vegyük a szabadságharcot. Közvetlen az összeköttetés az eltorzított történelemfelfogás és vezetőink eszementen harcias nyilatkozatai között – elég csak a karácsonyi sajtóba betekinteni –, amelyek már nemcsak ségyent hoznak ránk az egész világ előtt, hanem komoly külpolitikai károkat okoznak a mi valódi nemzeti érdekeinknek.

– *Emlékeim szerint a történelem ilyen szellemű propagandisztikus célú átírása már az első Orbán-kormány is jellemezte. Akkoriban ta-*

lán a Terror Háza volt az egyik legjellemzőbb példája ennek.

– Lassan a történelemtorzítás több évtizedes történetét is kutatnák már a történészek, hiszen eltelt már elemzésre érdemes idő, végbementek markáns folyamatok '89–'90 óta. Én a Terror Háza mellé még odavenném az országzászlók adományozásának bevezetését, az ország Szent István-szobrokkal való telehintését és a korona-kultuszt is – különös tekintettel Nemeskürty István tevékenységére. Egy alfejezetben akár az ő koronként módosuló, de történelemszemléletünkre erőteljesen ható, ambivalens szerepére is ki lehetne térni.

– *Az első Orbán-kormány Szent Korona-úsztatása is ezt a panoptikumjellegét erősítette.*

– Igen, ebben inkább visszatekintve látjuk meg a folyamatot, akkor még nem tűnt ennyire mindent lehengerlőnek, panoptikumszerűnek. Ahogy az első MDF-kormány idején is voltak már erre utaló jelek.

– *Előkerültek a naftalinból a díszmagyarok és a kacagányok. Emlékszem, hűledeztünk.*

– Most, hogy kérdezi, eszembe jut a Horthy-újrátemetés. Alighanem inkább az volt a határvonal. Az még nem volt igazán meglepő, hogy ha már egyszer Kéri Kálmán ott ül a parlamentben, akkor szeretné törvénybe iktatni a II. Magyar Hadsereg szerepét a bolsevizmussal szembeni küzdelemben, ami ellen az SZDSZ nagyon helyesen, határozottan föllépett. Akkor azt gondolhattuk, rendben, ez is egy hang, egy az ásatag, áporodott hangok közül. De hogy a Horthytemetést Boross Péter révén közvetlenül maga a kormány hitelesíti, az sokunkat komolyan megrázkóztatott. Ekkor már nem lehetett

jóízűen kinevetni a molyirtószagú kacagányokat, a röhejesen avított eszméket. Akkoriban ez a feudális Horthy-világ kevesebből váltott ki lelkesedést. Persze lehetett tudni, hogy ez is összetett korszak volt, amelyben sokféle irányzat létezett, de azt is tudta mindenki, hogy az országot történelmének legszörnyűbb zsákutcájába kormányozták ekkor a vezetői, hogy égbekiáltó bűnök részesei, úgyhogy komoly megütközést váltott ki, hogy a temetésen maga az első demokratikus kormány tisztelig. Ha ez a temetés családi körben zajlik le, akkor is lett volna híre, de privát kegyeleti gesztusként el lehetett volna könyvelni, így viszont veszélyes zsilipet nyitott meg. Megjegyzem, az akkori Fidesz még hasonlóan vélekedett erről a kérdésről, vagyis éppen fordítva, mint ma. Nem sokkal később keblére ölelte Boross Pétert, aki most már azt meséli, hogy ahol ő élt és fölött, nem is létezett antiszemitizmus.

– Akármikor kezdődött is, mostanra a jobboldal és a szélsőjobboldal elfoglalta a történelmet és az emlékezetet. Tudjuk, ez sem tart majd örökké, de telehintették az országot a jelekkel. Turulokkal, Gábrielekkel, emlékművekkel, Sorsok Házával és hasonlókkal. Az ember eltűnődik, mi lesz, ha majd elhúznak. Itt marad nekünk a sok ideológiailag és esztétikailag tűrhetetlen emlékmű, szobor és egyéb jelkép? Azt hiszem, a gábrieles-birodalmi sasos emlékmű esetében a lehető legjobb dolog történt, amikor nagyon sokan kivittek tárgyakat, amelyekből ellenemlékmű épült. Meghekkelték a hivatalos emlékművet, még mielőtt elkészült volna. Így már soha nem fogja azt jelenteni, amit készítői szándéka szerint jelentenie kellene.

– Igen, bármilyen kevésbé időálló anyagokból áll is az ellenemlékmű, talán nem fognak arra vetemedni, hogy az éj leple alatt elvitessék onnan az összegyűjtött emlékeket, mint valami szemetet. A legszerencsésebb talán az lenne, ha ez az ellenállást kifejező, eleven emlékmű tovább növekedne, és körbenőné ezt az izét. Főképpen virtuálisan, mozgalomként. Azáltal is, hogy ismerősök és ismeretlenek rendszeresen gyűlnének ott össze egyéni, családi történetekre való közös, valódi emlékezésre, s ezzel megteremtenék egy hiányzó hagyomány alapjait is. Eleven tagadásaként például a szomszédos Horthy-mellszobornak is a Szabadság téri templom lépcsőjén. Ahol állítólag azért maradhat, mert az nem közterület.

– Nehezen érthető, hogy a református egyház miért hagyja, hogy Hegedűs Lóránt szélsőjobboldali központot csináljon a templomából.

– Amikor 1995-ben meghalt Mándy Iván, sokan ott voltunk a temetésén, ahol egy fiatal református pap beszélt. Korrekteen, fölkeszülten, tudta, kit temet. Este bekapcsoltam a tévét, Donáth László vitatkozott egy református lelkészszel, aki a MIÉP-et képviselte, és akiben fölismertem azt a papot, akit az egyház mint körzetileg illetékes búcsúztatót Mándy temetésére delegált. Ez az ember azóta is ott prédikál és uszít, most már jobbikos, nyíltan antiszemita, az egyháza pedig hagyja. Tudom, voltak törekvések az eltávolítására, de megúsza egy kis ejnye-bejnyével. Ha református lennék, azt hiszem, kiképném magamnak – és remélem, hogy még sokan mások is –, hogy az egyházunk papja délután a legsötétebb nyilas retorika eszközeivel játszadozik, délelőtt pedig áldást oszt, esket vagy temet. De ez a

példa rámutat arra is, hogy bizony kevesen és nem eléggé háborodunk fel, hogy inkább csak meglepődünk, csodálkozunk, hogy ugyan miért van ekkora sikerük ezeknek a visszataszító szólamoknak, vagy legalábbis miért hagyják ezek közömbösen a tömegeket. A társadalom nagy része nem törődik az ilyesmivel. Nem háborodik fel semmiféle diszkrimináción, nem zavarja a rasszizmus, különösen nem a cigányellenesség, és nem ütközik meg – vagy csak nagyon ritkán – a szociális igazságtalanságokon, egész rétegek leszakadásán, hogy az ország harmada megint szegénységbe zuhant. „Miért nem igyekszik jobban? Mit tehetnék, osztogassam el a sajátomat? Nekem sincs...” Ez a mentalitás először csak a közönyt alapozza meg, aztán már az ellenséges attitűdöt is.

– *Meg persze jól is esik, ha van nálam mélyebben valaki, ha van olyan, akit le lehet nézni...*

– Persze, meg „kikérem magamnak, hogy engem tegyenek ezért is felelőssé”. És „miért legyenek szolidáris? Értem sem emeli fel senki a szavát.” Ezek a társadalmi folyamatok sajnos az emberek többségének közönye vagy kimondott helyeslése mellett zajlanak. Nehezen menthetjük fel magunkat a felelőség alól. Nyakig benne vagyunk mindannyian. Mert népünk jelentékeny része nemcsak a múltra nézve szereti az ártatlan áldozat szerepében letagadni tettes mivoltát, hanem a jelenünket illetően is. Panaszkodunk, hogy a rendszerváltás vagy az aktuális kormánypolitika vesztesei, áldozatai vagyunk, vagy csak mert nem vagyunk a hatalom kegyeltjei, pedig bizony elnyomóink tettestársai is vagyunk. Mi tartjuk őket hatalomban szavazattal, passzivitással, közönnnyel és az-

zal, hogy mint homo politicusok a jóra való restség folyamatos vétkesei vagyunk. Legkirívóbban úgy, hogy szégyenletes közönnnyel tűrjük népünk egyre növekvő hanyatlának egyre súlyosabb elszegényedését, és szó nélkül tűrjük, hogy a miniszterelnök ennek az ellenkezőjét hazudja a szemünkbe, és közben megvédi urizáló, harácsoló embereit. És a plafon nem szakad le, de ne legyen kétség, a mi gyáva hallgatásunk miatt nem szokott már leszakadni. Ám – hogy a kiinduló kérdésre utaljak – ugyanígy belenyugszunk a bennünket körülvevő szimbólumokba is. Ki törődik ma már a XII. kerületben, a Nagyenyed utca végén álló turul-szoborral? Megszoktuk, hogy ott áll. Pedig a bíróság kimondta, hogy le kell bontani. Az sem izgat senkit, hogy oda járnak koszorúztatni a nyilasok. Belenyugodtunk, hogy ott van. Ebbe én is belenyugodtam, évek óta eszembe se jutott.

– *Tényleg, megnövekedett az ingerküszöbünk. Annak idején, 1992 október 23-án, Göncz Árpád kifütyülésekor egy ország volt megütközve az árpádsávós zászlók lengetésén. Orbán Viktor demonstratívan távozott az operaházi megemlékezésről. Az árpádsávós zászlók később a Fidesz-rendezvényeken is feltűntek, ma meg már senkinek sem jut eszébe tiltakozni ellenük.*

– Ahogyan azt is elfogadjuk, hogy a Jobbik parlamenti párt, amelynek az egyébként betiltott Magyar Gárdához meg az átalakított gárdához fűződő kapcsolatát senki sem vizsgálja, pedig tudjuk, a két gárda egy és ugyanaz. Sőt lehet, hogy össze is olvadt a parlamentben csücsülő pártjával, ahhoz hasonlóan már öltönyben jár, és ritkábban sorakozik alakzatba, talán ezért látjuk már kevesebbszer föltűnni őket.

– Vajon mi lehet az oka, hogy a politika egyik fele még negyedszázaddal a rendszerváltás után is mintha szégyenlősen ideológiamentességre törekedne, a másik pedig ilyen vehemenciával terjeszti a hitét? Végeredményben lopni ideológia nélkül is lehet. A diktatúra felpuhulása óta nem volt olyan politikai erő Magyarországon, amelyik ilyen mértékű ideológiai harcot folytatna, és ennyire kizárólagosságra törekedne, mint a Fidesz. Ráadásul hihetetlenül ócska és avított nézeteket vallanak. Színvonalatlan emberekben lelik meg a példaképeiket, akik köré kultuszt kerekítenek. Közben persze tudjuk, hogy a diktatúrának része ez is, jó volna érteni, hogy mit várnak ettől az ideológiai lerohanástól.

60 – Ha összefüggő, következetes ideológiát keresünk, és ennek eszközeit próbáljuk sorra venni, csaldunk. Nincs ilyesmi, és ha léteztek is régebben bizonyos polgári értékrendre vagy hazafiasságra utaló töredékek, esetleges elemekre hullottak. Ezért érezzük joggal, hogy nem értjük, miért támadt épp ez vagy az az ötletük, hogy mit miért csinálnak. Csak az biztos, hogy ezek a szoboremelő, festménymegrendelő, kutatóintézet- vagy nemzetikönyvtár-alapító, folyóirat-indító, ezt vagy azt megünneplő és minden mást kiszorító akcióik agresszívek, mellőzik a szakértelmet, látványos reprezentációik pedig kirívóan ízléstelenek. Az Antall-kormány idején a Horthy-rendszer iránti nosztalgiaikban – például épp a lengyel menekülteket védő és németellenes idősebb Antall személyén keresztül is – még érezhető volt némi összekapcsolódási igény a háború előtti polgári-nyugatos ízléssel, haladó eszmékkel is. Azzal a keresztény-középosztályi, értelmi-

ségi réteggel, amelynek progresszívebb ága kulturált angolbarát volt, a konzervatívabbja pedig, ha a vészkorszakban becsületből részt vett is például a zsidómentésben, ennek elmúltával visszalépett a maga „egészségesen gyanakvó”, szolid antiszemitizmusába, és ’45-től kezdve már egyaránt óvott a nyugati nagytőke szekerét toló „öreg zsidóktól” és a szovjeturalomnak megágyazó „fiatal zsidóktól”. Ilyen figura – Flórián Imre néven – szerepelt Idegen testünk című regényemben. Am ezek még kitapintható értékrendek voltak – olyik akceptálható, az avíttabbjától pedig távolságot lehetett tartani. De mit lehet méltányolni vagy pusztán fölfogni abban az eszmei és ízlészagyaságban, amit egy Kerényi-gondolatmenet vagy egy Fekete György-nyilatkozat reprezentál? Vagy abban a szellemiségben, amely „helyreállította” a ’44-es Kossuth-teret, a Horthy-kor ethoszát, Károlyi Mihály nélkül, József Attilát leszorítva erről a térről, de újraépítve az otromba Tisza-szobrot?

– A Fideszben éppen az volt a vonzó, hogy elhatárolódott az apák-nagyapák nemzedékeinek ilyen hagyományaitól.

– Azt mondták, hogy elvált szülők gyermekeiként nem érdekli őket az elődök hozott traumája, nem érdeklik őket sem a népiek, sem az urbánusok. A pálfordulásuk után viszont azonnal ráröppöltek a nackózás lehetőségére, megkaparintották a nemzeti érzület tulajdonjogát. Azóta tudjuk már, hogy ez a magyarkodó szabadságharc csak arra jó, hogy fenntartsa a harci lázat, azért kell ez a hazafiaskodó, nemzetvédelmi duma, hogy az úgynevezett támadásokra rá lehessen fogni a kormányzati kudarcokat és a diktatórikus eszközök

szükségességét. Időnként ebbe a harciaskodásba történelemszemléleti, ideológiai elemeket is belekevernek, az azonban nem világos, hogy amit öblögetnek, annak mi a tartalma. Ez egy iszonyatos ideológiai katyvasz, össze nem illő elemeket hordanak össze logikátlanul. Esterházy Péter szokta mondani, hogy ha ezek Horthy-korszakbeli népi írók, nagy magyar tradíciót keresnek, akkor miért nem Móriczot találják meg? Miért éppen Wass Albert kell nekik? Igaz, hogy úgy néz ki, már az ő divatja is leáldozott.

– *Hasonló volt a helyzet 1998 és 2002 között, amikor még polgárok akartak lenni, és a „polgári” jelzőt hímezték a zászlajukra, ami elég vicces volt, hiszen többségük nagyon nem azt értette polgárin, amit a szó jelent, viszont aki nem velük volt, az nem volt polgár.*

– Ezt aztán el is felejtették gyorsan. Ehelyett kellett nekik ez a nemzeti maszlag, amibe azt válogatnak bele, ami éppen az eszükbe jut, és amivel szándékuk szerint jól felháboríthatják ellenfeleiket. Mert azért ezt is nagyrészt provokatív céllal használják. Mintha csupa Echo tévés szellemiség diktálná, kit és mit kell becsülni vagy kitüntetni múltunk és jelenünk eszméi, történelmi vagy irodalmi figurái közül. Hadd rágódjanak ezen a másik oldal politikusai és újságírói, hadd legyen tele ezzel a sajtójuk. Nagyobb baj, hogy most, év végén legfőbb méltóságaink is sorra egymás után ugyanezt a – mintha szándékosan megbotránkoztatásra törekvő – hajmeresztő stílust követik, ennek már-már a hidegháborús, Amerika- és EU-ellenes, ördögűző, uszító nyelvezetét ütve meg.

– *El tudom képzelni, hogy Orbán merőben provokatív szándékkal veszi körül magát olyanokkal, mint*

amilyen első kormánya idején Grespi László volt, akit egészen addig hagyott hivatalában és elképesztő dolgokat nyilatkozni, amíg ki nem derült róla, hogy a MIÉP színeiben indul a 2002-es választásokon. Vagy amilyen most a rezsibiztos vagy a miniszterelnök-helyettes. Az ő akcióik és megnyilatkozásaik kitűnően alkalmasak a figyelem elterelésére. Vagy itt van Fekete György, aki a vezér kegyéből gyakorlatilag a magyar művészet finanszírozására fordítható majd minden anyagi forrás fölött diszponál, kézből etethet, és kénye-kedve szerint oszthatja a pénzt. Ennél súlyosabb provokáció a művészekkel szemben nehezen elképzelhető.

– Jó, de akkor magyarázza meg nekem, hogy miután ezt mindenki tudja róla, ahogy azt is, hogy mekkora károkat okoz a rábizott szervezetnek is, miért választotta meg az MMA tagsága ismét nagy többséggel a vezetőjének. Nem igaz, hogy egytől egyig hülyék azok az emberek, akik bezupáltak az MMA-ba, és akik kollégáik előtt röstellik is magukat emiatt, és azazal mentegetőznek, hogy valójában csak a pénzért léptek be. De akkor miért szavaztak másodszor is Feketére? Miért nem cserélték le egy konszolidáltabb figurára? Vagy legalább miért nincs ebben a kérdésben egy becsületes összeütközés az MMA-ban? Hiszen látják, hogy mennyi kárt csinált, amikor például halomra sértette a kulturális élet java részét.

– *Nem tudom, csak gondolom, hogy mindenki máshoz hasonlóan, aki beállt az új hűbéri rendszerbe, ők is sejtik, a rendszer fenntartása megéri anyagilag, lázadni ellene viszont nem kifizetődő. Feketéhez hasonlóan Kerényi Imre megbízását is minden bizonnyal provokációnak*

szánja Orbán, más értelme nem is lehet. A személyük is üzenet, és üzenet az általuk képviselt értékrend is.

– Hogy kinek és mit használ Kerényi, nem tudom. Talán az aktivitása tűnhet vonzónak Orbán szemében. Bármilyen tévéműsorba gátlás nélkül beül, és mondja a magáét. Ha a kormányfő politikai propagandalapot akar indíttatni, megtehetné, hogy hozzáértőre bizza, hogy legalább a középén állókat ne vadítsa el magától. Vagy hogy a saját értelmiségét megnyugtassa. Kerényi és Fekete szerepeltetésére nincs ésszerű magyarázat. Korábban azt gondoltam, hogy a jobboldali értelmiség majd előbb-utóbb kiszorítja őket, hiszen kényelmetlenek. De nem ez történt. Fekete erősebb, mint valaha. Talán a „támadott yár”-effektus lépett működésbe. Úgy érzik, hogy a liberális művészvilág nekiment a művészeti akadémiának, ők meg összezárnak. Fekete pedig Dobó Istvánnak képzelet magát – de olyannak, aki az eredetivel szemben egyáltalán nincs bekerítve, és megkap minden pénzt, paripát, fegyvert. Csak ebben a katonai relációban tudom értelmezni, ami ott történik.

– *Mindenesetre biztosan más koordinátarendszerben gondolkodnak, mint „támadóik”. A magyar nyilvánosságot sikerrel felszámolták, már jó ideje nem léteznek olyan fórumok, amelyeken a felek leülnének és vitáznának. Semmilyen szinten nincsenek viták, a lehetséges vitapartnerek szinte sohasem tartózkodnak közös légtérben. Ha az ember eljátszik a gondolattal, hogy egy napon majd megint lesznek ilyen helyek, akkor sem fognak tudni már vitatkozni, hiszen a felek más sportágakat művelnek teljességgel más szabályok szerint. Vajon van-e még értelme és*

esélye a vitának? Egyáltalán létrejöhét-e megegyezés vagy kiegyezés?

– Ha fölborulna a rendszer, ha hatalmi vákuum alakulna ki, akkor lenne esélye a vitának. Egy ilyen helyzettől persze sokan óvnak bennünket, mondván, hogy akkor a fél ország kimenne a Parlament elé, hogy megvédje miniszterelnökét, meg hogy akkor bizonyos tekintetben hideg-polgárháborús helyzet állna elő. De tegyük fel azt az örvendetes fejleményt – ez még sajnos csak egy példa –, hogy a Fideszen belül is többségbe kerülnének azok az erők, amelyek ki akarnák és ki tudnák szorítani Orbánt. Ebben az esetben el lehetne és kellene spekulálni azon, hogyan lehet például széles koalícióval tető alá hozni a kiegyezést. Ehhez nyilván egy sor olyan emberrel szóba kellene állni, akivel az ember ízlése szerint nem ülne le egy asztalhoz. De bár már ott tartanánk! Addig pedig vegyünk példát Gács Annáról, irodalomtudósról, egyetemi oktatóról, az utóbbi tüntetések legjobb és legbátrabb szónokáról. Baráti körben is volt vitánk arról, hogy vajon mit kell eltérnie annak, aki egyetemen dolgozik, vagy állami állásban van. Mit kell eltérnie az intézménye és saját pozíciója védelmében? Többet-e, mint annak, aki egzisztenciálisan független? A vitában állandóan visszatért az az érv, hogy akire más emberek vannak bízva, aki állami intézményben, egyetemen dolgozik, annak sokkal óvatosabbnak kell lennie, mint annak, aki független egzisztenciaként csak magáért felel. Én erre megkérdeztem: milyen állami intézményre gondolnak? Az egyetem nincs alárendelve a kormánynak. A kormány iránti lojalitás nem munkaköri köteletség az egyetemen. Nemrég még az egyetemi autonó-

miára is mint evidenciára lehetett hivatkozni. Az állam tartsa el az egyetemeit, és ne nyirbálja meg évről évre a költségvetésüket – de a kormány nem tarthat igényt az oktatók vagy a tudósok lojalitására, különösen a politikaira nem. De még az állami vagy önkormányzati hivatalokban dolgozóknak is elsősorban saját feladataik ellátásáért, az állampolgárok szolgálatáért kell felelniük, nem pedig a feletteseiknek engedelmességniük. Mondani se kell, hogy egy intézmény lássa el a dolgát, ott gyógyítsanak, tanítsanak, kutassanak, játsszanak színdarabokat, forgassanak filmet, és ne azt lessék, hogy mikor melyik fejeknek nyerek el a jóindulatát, vagy mikor rettegjenek a kirúgástól vagy a pénzmegvonástól. A rettegés sajnos hihetetlen gyorsasággal terjedt el már megint. A hatalom háta mögött összekacsintunk, de azért igyekszünk jóban lenni a kenyéradó gazdával. A Kádár-rendszer vége felé már nem dívott ez a fajta lojalitás. Mostanra már-már a Rákosi-időket idézi az igazodási kényszer, pedig akkora ok a félelemre nincs is. De rengetegen előresietnek az engedelmességben. Miért fogadják el például szó nélkül az iskolaigazgatók, hogy az iskolai ünnepek mindinkább összefonódnak az egyházzal meg a helyi politikai exhibicionizmussal? Az igazgató a polgármesterrel és a helybéli pappal karöltve szervezi meg az ünnepeket. Miért? Mi közük egymáshoz? A gyerekeket nem volna szabad ilyennek kitenni és ilyen célra felhasználni. Az egyházi és a politikai giccs keveredik a székely himnusszal és Wass Alberttel. Ez azért korábban nem volt. És hogy most van, azt az igazgatók és a felelősök készséges felajánlkozása is okozza. Pedig csak annyit kel-

lene mondani, hogy nem tartom szerencsés ötletnek az ilyesfajta ünneplést. Ehhez még olyan halálmegvető bátorságra sem volna szükség.

– *Ugyanakkor annyiban érthető ez az elgyávulás, hogy ma Magyarországon nagyon erős függésben, hűbéri rendszerben élnek az emberek. Ha valakit kipenderítenek egy tanári állásból, esélye sincs az elhelyezkedésre, mert minden tanár munkáltatója a Klik. A félelem egy csöppet sem megalapozatlan.*

– Ebben igaza van, hiszen ha egy kisvárosban, ahol mindenki mindenkit ismer, tanárként részt vesz egy ellenzéki megmozduláson, elmész tüntetni, könnyen elveszítheted az állásodat, vagy a feleségeden állnak bosszút. Igen, ez ma már szinte törvényszerű. Másrészt viszont azért nincs igazán kipróbálva, hogy mi történik, ha ellenállunk. Nem kell hősnek lenni, beleszaladni a késbe, de sajnos civil kurázsiból igen kevés van, még annyit se látni belőle, mint a Kádár-rendszer második felében lehetett. Miért annyira lehetetlen, hogy az igazgató azt mondja a polgármesternek: te, ez tavaly így volt, hogy kivezényeltük a gyerekeket, de nem vált be, unták, megfáztak, hagyjuk őket békén! Még ez sincs kipróbálva. Sőt, sokan kimondottan elébe sietnek a kívánságoknak. A legkülönbözőbb – nem politikai – események, szakmai konferenciák, irodalmi napok, fesztiválok, évfordulók, színházi évadok megnyitására politikusokat hívnak meg. Polgármestert, államtitkárt, minisztert. Egy kitűnő folyóirat nemrég holokauszt-émlékkonferenciát rendezett, amelynek megnyitására meghívták az államtitkárt – merthogy állítólag pénzt adott a célra. Na és? Szerintem annál a lapnál hasonlóra legalább

negyven éve nem volt példa. Miért kell újra szokásba hozni önként és dalolva? Mert bizony sebesen terjedő szokás, sorolhatnám a példákat. És ez kettőn áll – nem az erőszakos rátelepedéssel szokott kezdődni, kell hozzá némi ajánlgatás, meghívogatás is. Nem azt mondom, hogy a korrekt tárgyalásnak nincs meg a helye, viszont az kérdés, hogy manapság miért nem természetes az is, amit Gács Anna tesz? Egyetemi dolgozó, és nem fél kiállni, hogy egy tüntetésen állampolgárként és tanárként elmondja a véleményét. Ez az a civil kurázi, amit kinek-kinek a maga posztján gyakorolnia kellene. E nélkül soha az életben nem mászunk ki ebből a gödörből. És a gyerekek is arra kondicionálódnak, hogy jobb, ha nem mondunk véleményt, ha nem állunk ki az igazunkért. Így nevelünk alattvalókat. A dolgot nehezíti, hogy az utóbbi öt évben kialakult rendszer szétzilálta a struktúrákat és a felelősségi köröket is. Ha csak azt nézi, mi tartozik mondjuk Balog miniszter alá: az oktatás, a kultúra, az egészségügy és a szociális szféra. A miniszter szinte szimbolikus figuraként ott trónol mindenek felett, jó távol a konkrét ügyektől. Olyan magasan, ahonnan rálátása sem lehet az egészre. Alatta jelentéktelen, cserélhető, ám szinte kompetencia nélküli figurák töltik be a felelős államtitkári posztokat. Tudja például Hoffmann Rózsa utódának a nevét?

– *Momentán nem jut az eszembe...*

– Pontosan erről van szó. Aki elhasználódott, kompromittálódott, közutálatnak örvend, annak helyére egy megjegyezhetetlen utód kerül, akit szerintem egyetlen tanáccsal látnak el, hogy ne mutatkozzon, és meg se szólaljon. De hasonló a helyzet az egészségügyi államtitkárral.

Az életünket alapvetően meghatározó területek vezetéséről nem tudunk semmit. Miközben alig maradt itthon orvos, az ellátás bármikor összedőlhet, és csupán esztelen spórolásból most szüntetik meg majdnem az összes egészségügyi háttérintézményt. És a haldoklásig vannak kiszivattyúzva az oktatásból is a források. A szociálpolitika mint olyan már meg is szűnt, közmunkával keresztezett szegényüldözés lépett a helyére. A parlamentben pedig minden gyalázatot simán megszavaznak. A legfrissebb, amit most, karácsony előtt fogadtak el: az éhező iskolás gyerekek a téli szünetben nem kapnak enni. És ezt a Fidesz gond nélkül megszavazza. Nem félnek attól, hogy elkárhoznak? Vagy hogy egyszer ne adj' isten megszólal a lelkiismeretük? Mindez pedig az emberi erőforrások miniszterének nagyobb dicsőségére, gratulálok. Az viszont, aki némi hatalmat és pénzt kap, vagy legalább ígéretet, mint a stadionépítők, a filmfelelős Vajna vagy a kultúrpolitikát az MMA-ba kiszervező Fekete – ők a miniszterelnökhöz közvetlenül vannak bekötve. Vagy mint a várpalotát átépíttető L. Simon, akinek csepp kényelmetlenséget sem okoz, hogy valaha még közhasznú kultúrpolitikát ígért, nem csoda, ha ma már Orbánnak a várba való beköltöztetését szolgálva odanyilatkozik, hogy a dolog nem lesz olcsó, de mindannyiunk örömére fog szolgálni. A koncepcióhoz kapcsolódó múzeumi negyed tervét Baán László szintén a vezér ígéretében bízva dédelgeti. A projekt természetesen nem része egy átfogó, alaposan előkészített és megtárgyalt kultúrpolitikai koncepciónak.

– *A bécsi Museumsquartier építését évekig tartó társadalmi vita*

előzte meg, és a végén az érintettek konszenzusra jutottak. Egyébként ugyanez a helyzet az osztrák egészségügyben is. Még a Molnár Lajos- és Horváth Agnes-féle reformok kudarca idején hallottam az ORF egyik műsorában egy tévényilatkozatot, ahol az ottani Sanitätsrat elnöke, egy kardiológus hosszan vázolta az egészségügy problémáit és a megoldásukhoz vezető utakat. A problémák egy része nagyon hasonlított a magyar gondokhoz, a megoldást viszont tárgyalások útján képzelik el. Lehet, hogy nem is kellene feltalálni a spanyolviaszt. Ami pedig a kormányzati munka struktúráját illeti, egyre gyakrabban jut eszembe Sebastian Häffner Megjegyzések Hitlerhez című könyve. Ennek végén Häffner leírja, hogy Hitler halála után kiderült, megszűnt az állam. Felszámolták. Az egymással konkuráló fővezérek és vazallusaik közvetlenül a Führerhez voltak bekötve, ő egyensúlyozta ki a vetélkedő bandákat. Most mintha valami hasonló történne. Ha egy szép napon Orbán eltűnne a képből, az ország működés-képtelenné válna.

– Pontosan így van. Figyelje meg, ha külföldön van, vagy valamiért nem érik el, senki sem mer dönteni. Korábban a miniszterek saját hatáskörükben meghozták a döntéseket. Ma megvárják, amíg Orbán visszatér.

– *Orbán hatalma ezekben a hetekben megingani látszik. Mivel a rendszer teljes mértékben az ő személyére épül, nehezen képzelhető el, hogy egyszerű személycserével meg-*

oldható a Fidesz kormányzásának folyamatossága. Mit gondol, mi várható, ha Orbán megbukik?

– Repedések mutatkoznak, a rajongótábor olvadni kezdett, de a hatalom megingásáról szerintem, sajnos, még nem beszélhetünk. Egyrészt mert túlságosan is megkövültek a hatalomgyakorlás struktúrái, amelyek abnormálisan, torzán, kézi vezérléssel, de mégiscsak működtetik a rendszert – például a kancellária és annak minisztere révén. Úgyhogy egyszerre igaz, hogy a vezér nélkül nincsen államszervezet és nincsen döntés, meg az, hogy gépezet viszont nagyon is van, és az adott pályán való működése nehezen leállítható, úgyhogy óriási erőfeszítéssel alakítható csak át. Gondoljunk csak az új alkotmányozás – bocsánat: alaptörvényezés – folyamatára. Magyarán az is lehetséges verzió, hogy ha minden kötél szakad, a főnököt gyorsan kimenekítik egy bővített hatáskörű köztársasági – pardon, magyarországi – elnöki pozícióba, és a szisztéma érintetlenül hagyásával vagy felületes módosításával ugyanezt a hatalmi rendszert működtetik tovább, újabb általános országglorialisztás árán. Különösen úgy, ha az ellenzék politikai ereje még akkor is harmatgyöngye lesz, ami ennek a válságnak a legreménytelenebb problémája – magyarázgatni én is tudnám az okát, de végső soron nem értem, ez az, amit tényleg nem értek. És ez a legfőbb oka annak is, hogy egyelőre nincsenek vérmes reményeim a Fidesz-hatalom gyors összeomlását illetően.